

Bilozerska S.I. Social stratification as precondition of a conflict

The article analyzes the factors of a social stratification in the contemporary Ukrainian society, reveals the causes which determine the emerging of a social conflict and affect the ways to resolve it.

Key words: *destructiveness, constructiveness, conflict, manipulation, freedom, social stratification, social consciousness.*

УДК 372.893; 351.746

І.В. Ващенко

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ РОЗУМІННІ

Проаналізовано поняття національної безпеки крізь призму сьогочасного трактування.

Ключові слова: *феномен, національна безпека країни, сучасне трактування, безпека особистості.*

Постановка проблеми. У сучасну епоху проблема забезпечення національної безпеки викликає серйозну стурбованість суспільних і державних діячів, учених і пересічних громадян країни. Вона знаходиться у центрі уваги Президента, Уряду, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ країни. Це зумовлено і традиційними загрозами – війни, політична нестабільність, природні катаклізми, і появою на рубежі ХХ–ХХІ століть великої кількості якісно нових загроз національній безпеці, безпосередньо пов'язаних із життєдіяльністю країни і населення. Зокрема, розпад Радянського Союзу, зміна співвідношення воєнно-політичних сил у світі та на Європейському континенті, глобальна зміна клімату, перехід США і НАТО до актів відкритої агресії (наприклад, Югославії, Афганістану, Іраку), пряма загроза міжнародного тероризму та екстремізму, зміна демографічної ситуації, збільшення кількості екологічних і техногенних катастроф і соціальних конфліктів тощо. Все це, своєю чергою, зумовлює необхідність пошуку нової парадигми безпеки в інтересах виживання і окремих людських спільнот, і всього людства. Процеси глобалізації посилили взаємозалежність природи і суспільства, людини і суспільства, відтак – наукового осмислення, всебічного аналізу та розвитку теоретичних поглядів, здатних адекватно відображувати у наукових категоріях уявлення про сучасні процеси, від яких залежить національна безпека країни.

Мета статті – аналіз розуміння феномена національної безпеки у сучасну епоху.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- 1) проаналізувати ступінь вивчення проблеми національної безпеки у працях науковців;
- 2) визначити нові «виклики», на які світова спільнота повинна знайти відповіді.

Стан дослідження. Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць із проблеми національної безпеки показав, що її розгляд здійснювався в різних напрямках: розробка концепцій, основ теорії і політики національної безпеки (Ю. Авдєєв, В. Барановський, А. Буркін, А. Возженіков, Г. Копилов, Ю. Косов, І. Лазарєв, В. Манілов, В. Остроухов, А. Прохожев, С. Степашин, В. Шульц та ін.); вивчення окремих аспектів безпеки суспільства і країни (І. Андрієвський, М. Бердяєв, Г. Вернадський, М. Карамзін, Д. Менделєєв та ін.); дослідження основоположних категорій національних інтересів (Р. Арон, М. Гацко, М. Дьомін, А. Здравомислов, І. Ільїн, Г. Кіссенджер, У. Ліппман, В. Манілов, Е. Поздняков, А. Прохожев, Дж. Розентау, К. Уолтц, А. Федякін та ін.); дослідження екстремізму (В. Власов, А. Журавський, Г. Курбанов, Р. Лопаткін, І. Нікуліна, А. Нуруллаєв, Е. Паїн та ін.) та тероризму (З. Арухов, О. Колобов, А. Малашенко, К. Петров, М. Трьобін, М. Телякаєв та ін.) як загроз національній безпеці.

Огляд стану проблеми в різних галузях знань сприяє таким узагальненням:

– зусилля філософів (Ю. Абрамов, Г. Атаманов, М. Альошенков, Г. Бро, О. Глушенкова, Т. Дийканбаєв, І. Жинкіна, М. Захаров, В. Іванов, В. Казаков, В. Ксенофонтов, В. Мантатов, С. Марков, І. Мулін, Ю. Олейніков, Є. Перчук, В. Полікарпов, А. Прохожев, А. Ральчук, М. Рибалкін, А. Субетто, М. Удичак та ін.) були спрямовані на дослідження безпеки в цілому, соціально-філософське осмислення екологічної безпеки, дослідження безпечності у контексті стійкого розвитку, здійснення соціально-філософського і методологічного аналізу інформаційної безпеки, проведення теоретичних, методологічних і прикладних досліджень проблем безпеки країни у зв'язку з соціальними процесами, дослідження філософії безпеки;

– психологи І. Баєва, О. Вартанова, Я. Засурський, Ю. Зінченко, О. Зогова, О. Карабанова, М. Котик та їх послідовники досліджували психологію безпеки, життя людини під час пошуку нею інтегрованих оцінок свого буття у різних виявах, психологічну безпеку в освіті і в засобах масової інформації, сприйняття людиною свого стану з позиції «безпека-небезпека», психологічну природу різних видів активності

особистості, спрямованих на забезпечення своєї безпеки. Науковці запропонували до індикаторів безпеки особистості відносити [8]: повноту і точність відображення соціально-психологічних характеристик навколишнього світу; у структурі чинників семантичного простору суб'єктивну близькість образів «Я» із образом «Я в безпеці», позитивне оцінювання за шкалами «Великої П'ятірки» суб'єктивної реальності (когнітивний критерій); несуперечливість переживання суб'єктом стану соціально-психологічної безпеки в сукупності з ситуацією життєдіяльності (мотиваційно-оцінний критерій); високий рівень задоволеності потребами в безпеці (мотиваційно-потребовий критерій); розширений діапазон цінностей, зменшення нейтральних і неприйнятих цінностей, рівновагу індивідуальних і групових цінностей (ціннісний критерій); високий рівень довіри до себе (комунікативний критерій);

– військові вчені (А. Арутюнян, А. Герасимов, В. Голубев, В. Золотарьов, А. Конуров, М. Косенков, В. Рябчук та ін.) під час дослідження національної безпеки перевагу надавали проблемам теорії воєнної безпеки. Науковці розкривали різні аспекти проблеми забезпечення воєнної безпеки країни, питання воєнного захисту національних інтересів країни, воєнно-політичні стосунки між країнами регіону, розробляли моделі забезпечення міжнародної і регіональної воєнної безпеки [1; 5; 7; 10; 16];

– політологи (В. Букашев, А. Возженіков, В. Манілов, І. Панарін, А. Прохожев, В. Шевченко та ін.), досліджуючи проблеми національної безпеки, не обмежуються визначенням факторів, пов'язаних із глобалізацією і боротьбою різних сил за перерозподіл сфер впливу у світі, а визначають інші загрози національній безпеці країни: інформаційні, ідеологічні або релігійні загрози [3; 11; 13; 15].

Багатоаспектність і комплексність цієї проблеми зробили її предметом дослідження філософів, соціологів, юристів, психологів, політологів тощо. Зважаючи на здобутки вчених і появу низки нових загроз національній безпеці, на які світова спільнота й окремі країни не знайшли ще адекватних відповідей у ХХІ ст., ця проблема актуальна.

Виклад основних положень. Проведений аналіз наукових праць з цієї проблематики свідчить про спроби дослідників визначити національну безпеку через такі поняття, як «національний інтерес», «життєво важливий інтерес», «захист від загроз», «загроза нації», «небезпека», «політика забезпечення безпеки», «патріотизм», «безпека країни», «безпека народу» тощо.

Науковці тлумачили безпеку як відсутність небезпеки (П. Белов, А. Дмитрієв, Д. Фішер), загроз (В. Бірюков, А. Возженіков, Ю. Рождественський); властивість системи (В. Молчановський); специфічну

діяльність (В. Леонічева, Ю. Рижов, П. Тимохін); аспект нейтралізації реальних і потенційних загроз суспільству і країні (В. Іванов); у плані зниження ризику, якого можна досягти через усунення небезпек і зменшення кількості уразливих місць (С. Огата, А. Сен); сукупність чинників, що забезпечують життєздатність країни, сприятливі умови для розвитку (Г. Сергеев).

У працях В. Ярочкіна [18] конструкт «національна безпека країни» використовується для позначення соціального явища захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і країни від небезпек і загроз.

Демонструє схильність до таких міркувань і А. Возженіков [4]. Учений зазначив, що національна безпека (тобто безпека народу) як захищеність життєво важливих інтересів народу складається з трьох основних компонентів:

– *персональної безпеки*, або безпеки особистості, як захищеності потреб особистості;

– *суспільної безпеки*, або безпеки сталого суспільства: соціо-економічного класу (включаючи його найбільш активні частини – політичні партії, які визначають стан *політичної безпеки* особливої системи органів і установ, що здійснюють функції державної влади), конфесії, етносу (*класова, конфесійна та етнічна безпека, відповідно*) як захищеність потреб соціуму, що складається з персональної безпеки і захищеності індивідуумів-особистостей фактору: загальної доцільної предметної діяльності з виробництва матеріальних і духовних благ (*виробнича безпека*);

– *організаційної безпеки* як захищеності структурних націєтворних зв'язків-факторів спільності: економічних зв'язків (*економічна безпека*, складовими якої є *виробнича, фінансова і ресурсна безпеки*), території (*воєнна безпека*), мови і менталітету (*інформаційна безпека*, до якої належить *лінгвістична та ідеологічна безпеки*) і загальноприйнятих правил (норм) поведінки і взаємодії (*правова безпека*).

Подібним способом тлумачить національну безпеку й В. Глущенко. Досліджник окреслює національну безпеку як сукупність внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечують безпеку [6]. Зазначимо, що під загрозою розуміють небезпеку на стадії переходу з можливості в дійсність, висловлений намір або демонстрацію готовності одних суб'єктів завдати шкоди іншим суб'єктам [16].

Специфіка сучасного розуміння національної безпеки зумовлена посиленням взаємозалежності по лінії «людина – природа – суспільство».

У сучасну епоху неможливо захистити людину від всіх загроз, складних і напружених ситуацій, тому потрібно переосмислення розу-

міння психологічної сутності безпеки. Динаміка соціальних настроїв відображає збільшення у суспільстві відчуття безперспективності, високого рівня невизначеності очікувань.

Нова соціальна реальність, яка сьогодні вже визначається як соціальна нестабільність, неминуче висуває нові вимоги до особистості в аспекті її активності. Наявні підходи до проблеми психології безпеки особистості відображають лише окремі сторони цього феномена, не інтегруючи їх у цілісну психологічну концепцію.

Недостатньо вивчена психологічна природа різних видів активності особистості, спрямованих на забезпечення своєї безпеки. Зростає кількість людей, які характеризуються деформованою потребою в соціальній безпеці, що призводить до зниження задоволення сьогоденням і відсутності впевненості у майбутньому, до руйнації цілісності особистості, страху і тривоги, зниження стійкості до несприятливих впливів.

Розроблена ще 1947 року американським політологом Г. Моргантау, теорія національної безпеки в сучасних умовах за цілою принципових позицій втрачає свою актуальність. По-перше, вона ігнорує національні цінності як фундамент у формуванні національних інтересів і цілей.

По-друге, вона орієнтована на розуміння національної безпеки як захисту національних інтересів від зовнішніх загроз економічного, політичного і військового характеру.

Вона не враховує зміни у взаємодії по лінії «природа – суспільство – людина» і зумовлені цією взаємодією нові загрози життєво важливим інтересам особистості і суспільства: екологічних катастроф, надмірних техногенних навантажень на атмосферу, новоутворень у політичних і соціальних системах.

У сучасному світі особистість, її права і свободи визнаються найвищою цінністю суспільства і країни. Тому концептуальні аспекти забезпечення національної безпеки повинні реалізовуватися через конкретні програми забезпечення безпеки особистості, суспільства і країни в різних сферах життя. Структурно система національної безпеки може бути представлена підсистемами безпеки особистості, суспільства і країни в економічній, науково-технологічній, духовній, інформаційній, екологічній, соціальній, оборонній, політичній сферах. Кожна з цих підсистем також має внутрішні і зовнішні аспекти.

Безпека особистості означає гарантований захист її життєво важливих інтересів, що дозволяють людині повністю використовувати свій фізичний та інтелектуальний потенціал для своєї користі, в інтересах суспільства і країни [4]. Забезпечуючи безпеку особистості, кра-

їна повинна: гарантувати права і свободи громадян, визначені Конституцією, через уведення в дію необхідного законодавства, підвищення ефективності державних органів забезпечення національної безпеки; створити механізм для забезпечення громадян, які подорожують за кордоном, необхідною інформацією про їх права і обов'язки, юридичні засоби захисту ними своїх прав, підвищити роль і відповідальність дипломатичних місій країни за кордоном у захисті прав громадян; виявити і визначити дійсні причини політичних репресій; підтримувати діяльність неурядових організацій, спрямовану на захист прав і свобод людини тощо.

Безпека суспільства передбачає створення умов для можливості здійснення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю країни, наявність у країні недержавної (суспільної) системи забезпечення національної безпеки, наявність розвинутих суспільних інститутів, розвинутих форм суспільної свідомості, що дозволяють реалізувати права і свободи усіх груп населення і протистояти діям, що можуть призвести до розколу суспільства.

Безпека країни означає гарантію його незалежності, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості його кордонів; незмінність державної і соціально-економічної структури, фундаментальних принципів діяльності країни, прав і свобод громадян, закріплених у Конституції країни.

Висновки. У побутовій свідомості є чотири різні уявлення про безпеку: як стан; як сприйняття власної захищеності; як потреба у безпеці і як гармонійні міжособистісні стосунки, засновані на довірі.

Загроза безпеці – це сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і країни.

Під захистом національних інтересів слід розуміти комплекс заходів із попередження або нейтралізації посягань на життєво важливі інтереси особистості, суспільства і країни, загроз і небезпек цим інтересам.

У сучасну епоху можна констатувати серйозні зміни у поглядах на національну безпеку. Ці зміни відбуваються в трьох «площинах»:

- у філософсько-світоглядному усвідомленні феномена національної безпеки;
- в концептуальних розробках підходів до забезпечення національної безпеки;
- в реалізації політики забезпечення національної безпеки як вирішення триєдиного завдання із захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і країни.

Центральним компонентом системи національної безпеки є персональна безпека, тому до базових національних інтересів, які підлягають захисту, належать потреби особистості, пов'язані з такими специфічними властивостями, як активність, спрямованість, мотивація, цілепокладання, емоції тощо.

Механізмами соціально-психологічної безпеки є:

– механізм категоризації світу за допомогою бінарної опозиції «безпека-небезпека», яка забезпечує людині особистісно значущу картину світу;

– механізм асимілятивної і контрастної проекції, виявом якого є прискіпливе сприйняття і приписування образу «Я» позитивного або негативного знаку в стані безпеки-небезпеки під впливом ступеня задоволеності базовою потребою у безпеці, особистісних цінностей, рівня довіри до себе і до світу;

– механізм смислоутворення безпеки, який сприяє виділенню найбільш значущого ключового елемента для суб'єкта, що детермінує активізацію певного стану і може мати різний смисл і різне емоційне значення.

Перспективою подальших наукових розвідок може бути виявлення механізму формування балансу інтересів особистості, суспільства і країни; створення науково-методичних основ діяльності органів державного управління із забезпечення національної безпеки на різних рівнях адміністративно-територіального поділу; визначення показників задоволеності життєво важливих інтересів соціальних об'єктів безпеки в різних сферах життєдіяльності.

1. Арутюнян А.Э. Военная безопасность государства и система ее обеспечения (на опыте республики Армения): дис. ... канд. филос. наук / А.Э. Арутюнян. – М., 2000.

2. Буркин А.И. Национальная безопасность России в контексте современных политических процессов / А.И. Буркин, А.В. Возжеников, Н.В. Синев. – М., 2005.

3. Власов В.И. Экстремизм: сущность, виды, профилактика / В.И. Власов. – М.: РАГС, 2002.

4. Возжеников А.В. Национальная безопасность в контексте современного политического процесса России: теория и политика обеспечения: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / А.В. Возжеников. – М., 2002. – 391 с.

5. Герасимов А.В. Военная безопасность страны и проблемы её обеспечения / А.В. Герасимов. – М.: ВА БТВ, 1998.

6. Глушенко В.М. Безопасность мегаполиса: теория и практика: монография / В.М. Глушенко. – М.: Изд-во МГУ управления Правительства Москвы, 2007.
7. Золотарёв В.А. Военная безопасность Отечества: (историко-правовое исследование) / В.А. Золотарёв. – М., 1998.
8. Зотова О.Ю. Социально-психологическая безопасность личности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 «Социальная психология» / О.Ю. Зотова. – М., 2011. – 43 с.
9. Колобов О.А. Терроризм и контртерроризм в современном мире: Аналитические материалы, документы, глоссарий: научно-справочное издание / О.А. Колобов. – Экслит, 2003.
10. Конуров А.И. Территориальные аспекты военной безопасности государства: (философско-политологический анализ): дис. ... канд. филос. наук / А.И. Конуров. – М.: ВУ, 2000.
11. Манилов В.Л. Угрозы национальной безопасности / В.Л. Манилов // Военная мысль. – 1996. – № 1.
12. Паин Э.А. Социальная природа экстремизма и терроризма / Э.А. Паин // Общественные науки и современность. – 2002. – № 4.
13. Панарин И.Н. Информационно-психологическое обеспечение национальной безопасности России / И.Н. Панарин. – М., 1998.
14. Проблемы теории военной безопасности / под ред. В.И. Голубева. – М.: ВУ, 2000.
15. Прохожев А.А. Национальная безопасность: теория, сущность, проблемы: лекция: учеб. пос. для вузов / А.А. Прохожев. – М., 2006.
16. Рябчук В.Д. Военная безопасность страны и Вооружённые силы: проблемы и пути их решения / В.Д. Рябчук, А.В. Рябчук. – М.: ВА ГШ, 1995.
17. Серебряков В.В. Новая модель безопасности: диалектика средств ее обеспечения / В.В. Серебряков // Мировая экономика и мировые отношения. – 1991. – № 3. – С. 31–40.
18. Ярочкин В.И. Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности / В.И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 2000. – С. 115.

Вашенко И.В. Феномен национальной безопасности в современном понимании

Проанализировано понятие национальной безопасности в современной трактовке.

Ключевые слова: феномен, национальная безопасность страны, современная трактовка, безопасность личности.

Vashchenko I.V. Phenomenon of national security in the modern conception

The concept of national security in the light of timely interpretation is analyzed.

Key words: phenomenon, national security, modern interpretation, individual security.